

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Olsztyn, dnia poniedziałek, 25 listopada 2024 r.

Poz. 5144

UCHWAŁA NR VII/46/24 RADY GMINY ŚWIĘTAJNO

z dnia 30 października 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Świętajno na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292 z późn. zm.) po uzyskaniu opinii Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy w Świętajnie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Świętajno na lata 2024-2027”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi.

§ 3. Uchwała wchodzi z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Henryk Seredziński

Załącznik
do uchwały Nr VII/46/24
Rady Gminy Świętajno
z dnia 30 października 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2024-2027 DLA GMINY ŚWIĘTAJNO

SPIS TREŚCI

1. *WSTĘP*
2. *PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*
3. *PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ*
4. *FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW*
5. *UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO*
6. *ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY*
7. *OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT*
8. *ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*
9. *INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*
10. *ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*
11. *ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*
12. *MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI*

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŚWIĘTAJNO

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Świętajno na lata 2024 - 2027” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- Ø uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- Ø zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- Ø wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- Ø podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- Ø określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- Ø podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

- Ø zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- Ø wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- Ø uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”. Art. 86 stwierdza, że „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2023, poz. 953) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.) ·art. 7 ust. 1 pkt. 9;

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

- 9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii - w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29. ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków - wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
 - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków - wymagają dokonania zgłoszenia;
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8. ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101. ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a. ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 344).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13. ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124, poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75, poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 Nr 30, poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

W szczególności Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają - bez względu na stan zachowania - zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące:

- O krajobrazami kulturowymi,
- O układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- O dziełami architektury i budownictwa,
- O dziełami budownictwa obronnego,
- O obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- O cmentarzami,
- O parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- O miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- O dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- O kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- O numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- O wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- O materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- O instrumentami muzycznymi,
- O wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- O przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
 - 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2023 w całym kraju było 125 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5. 1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie - praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie

przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych - konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel - przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych - realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów. Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz - dla obiektów rangi międzynarodowej - wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004-2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 - 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

Ø Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków,
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Ø Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM**STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO.**

Spośród celów strategicznych i wyszczególnionych w nich celów operacyjnych dla potrzeb niniejszego Programu najważniejsze znaczenie ma cel strategiczny „Wzrost konkurencyjności gospodarki” i zawarty w jego ramach cel operacyjny „Wzrost potencjału turystycznego” Cel ten zakłada wzrost potencjału turystycznego przy poszanowaniu wymagań środowiska przyrodniczego. Wyszczególniono następujące działania:

Ø Opracowanie koncepcji produktów turystycznych:

- opracowania i wdrożenia marketingowej strategii rozwoju turystyki w regionie, identyfikującej rynki, produkty i kanały komunikacji, stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury),
- wykspionowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię;

Ø Wspieranie rozwoju infrastruktury:

- ujednolicenie znakowania dróg i identyfikowanych atrakcji turystycznych, urządzenie miejsc postoju i odpoczynku turystów przy drogach i trasach rowerowych,
- zwiększanie dbałości o muzea, poprzez wsparcie kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne; budowa nowych i doinwestowanie istniejących instytucji kulturalnych,
- poprawa stanu sanitarnego i estetyki regionu, wspieranie rewitalizacji i budowy nowych szlaków wodnych,
- stała kontrola i ocena obiektów turystycznych;

Ø Wzrost jakości aktualnej oferty turystycznej:

- opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej, poszerzenie programów i repertuaru instytucji kultury,
- zwiększenie opieki nad działalnością twórczą i zapewnienie warunków powszechnej edukacji kulturalnej wszystkich grup społecznych;

Ø Współpraca na rzecz rozwoju turystyki:

- inicjowanie i tworzenie lokalnych organizacji turystycznych, wspieranie i zaktywizowanie lobby turystycznego poprzez wspólne działania władz i zrzeszeń turystycznych - wsparcie otrzymają inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych,
- wsparcie współpracy partnerskiej regionów i samorządów, w tym wykorzystującej naturalne powiązania mniejszości narodowych z ich ojczyznami,
- współtworzenie i współuczestniczenie w międzynarodowych i krajowych programach i imprezach kulturalnych;

Ø Informacja i promocja:

- regularna informacja o ofercie turystycznej i kulturalnej,
- rozbudowa systemu informacji lokalnej,
- utrzymanie na wysokim poziomie systemu informacji i promocji regionu funkcjonującego w sieci krajowej, poprzez utworzenie i wspieranie powiatowych ośrodków informacji i promocji turystycznej,
- organizacja szkoleń i kursów dla kadry turystycznej,
- budowę pozytywnego wizerunku regionu,
- zwiększenie liczby, jakości i wielkości nakładów wydawnictw promocyjnych, organizowanie cyklicznych imprez promujących region i regionalne produkty turystyczne,
- uczestniczenie województwa warmińsko-mazurskiego w turystycznych targach krajowych i wybranych zagranicznych,
- zwiększenia świadomości korzyści płynących z rozwoju turystyki;

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Dla potrzeb opracowania największe znaczenie mają wyszczególnione działania z zakresu ochrony wartości kulturowych:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną.

W planie wojewódzkim ustalono objęcie szczególną ochroną miast określonych w niniejszym planie województwa jako ośrodki kulturowe oraz zespoły kulturowe. Ośrodki kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych będące miastami historycznymi. Przy ich ocenie wzięto pod uwagę ilość i jakość następujących elementów obejmujących: układ staromiejski - Stare Miasto, w tym rynek, zamek, kościół, obwarowania miejskie i ratusz, a także obiekty zabytkowe w ich sąsiedztwie.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa głównie będzie obejmowało:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków,
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka).

WARMIŃSKO-MAZURSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program wojewódzki stwierdza, że województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle).

Program podkreśla, że zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

Głównym zamierzeniem Programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie. Cel główny programu to: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego. W ramach celu głównego do realizacji wskazano następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: POPRAWA STANU ZACHOWANIA I OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.

2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLITYCE ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

2.5. Utworzenie platformy informacyjnej dotyczącej działalności i oferty muzeów w regionie.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

STRATEGIA ROZWOJU KULTURY W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W 2000 r. powstał wojewódzki dokument dotyczący ochrony dorobku kulturowego regionu. Jest nim Strategia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do 2015 roku. Dokument ten stanowi rozwinięcie jednego ze strategicznych celów regionu, który brzmi: „Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego”. Głównymi założeniami, które stanęły u podstaw opracowania strategii rozwoju kultury są między innymi:

- tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju muzealnictwa;
- ochrona i konserwacja zabytków;
- badania archeologiczne i kulturoznawcze;
- powołanie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego;
- ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego;
- organizowanie i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych o szczególnej randze służących do promocji regionu;
- zachowanie kultury niematerialnej, w tym tradycji ludowych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które decydują o regionalnej odrębności i indywidualności;
- dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych.

Tak sprecyzowane założenia pozwoliły wygenerować trzy podstawowe obszary działania, dla których opracowane zostały cele szczegółowe, które przedstawiają się w sposób następujący:

Dla obszaru ochrona dziedzictwa kulturowego:

- Prawidłowe warunki ochrony dziedzictwa regionalnego;

- Odpowiednie warunki funkcjonowania muzeów;
- Ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego.

Dla obszaru organizacja i prowadzenie działalności kulturalnej:

- Tworzenie warunków szerokiej oferty kulturalnej;
- Dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych;
- Powszechnie dostępna edukacja w dziedzinie kultury i dziedzictwa regionalnego;
- Stworzenie systemu profesjonalnej opieki nad kulturą ludową;
- Tworzenie warunków finansowych do realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Dla obszaru: komunikacja społeczna, środki masowego przekazu w kulturze:

- Budowa społeczeństwa informacyjnego;
- Promocja zewnętrzna i wewnętrzna dorobku kulturowego.

STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM DO ROKU 2025

Na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki wypracowano następującą wizję rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim:

„Warmia i Mazury - to region unikalny w skali Europy, atrakcyjny dla wypoczynku oraz rozwoju biznesów turystycznych”

Proponowany cel główny strategii, nawiązujący do misji i wizji został sformułowany następująco:

“Turystyka staje się wiodącą, synergiczną dziedziną gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego, wywierając pozytywny wpływ na rozwój wielu innych sektorów gospodarki regionu”.

W treści strategii wyznaczono szereg priorytetów, które determinować będą rozwój turystyczny województwa w najbliższej perspektywie. Należą do nich:

- 1) Synergia kultury i turystyki,
- 2) Kreatywność w turystyce,
- 3) Turystyka inteligentna,
- 4) Eko Trendy w turystyce.

Najważniejszy z punktu widzenia niniejszego programu jest priorytet 1, który stwierdza, że oferta kultury współczesnej stanowi wg wskazań raportu Europejskiej Komisji Turystyki (European Travel Commission), jeden z głównych komponentów budowania i rozwoju atrakcyjnych produktów turystyki miejskiej. Istotnymi, pożądanymi dla turystów atrybutami ofert turystycznych, są m.in. autentyczność lokalna i społeczna, aktywne angażowanie odbiorcy w tym interakcja, możliwość uczestniczenia oraz doświadczania wydarzeń unikalnych, niepowtarzalnych, które dzieją się tylko w jednym miejscu oraz w określonym momencie czasowym.

Strategia podkreśla też znaczenie tworzenia produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby i szlaki kulturowe, a także duże znaczenie turystyki wiejskiej i ekoturystyki.

Dokument wskazuje znaczenie sieci Cittaslow - miasta Cittaslow w regionie, tworzące atrakcyjną sieć do eksploracji turystyki objazdowej, w tym „perły” wśród małych miast w Polsce, mające także potencjał rozwoju silnej marki miejsca - np. Reszel, Pasym, Lidzbark Warmiński. Do ich atutów należą:

- Lokalne produkty turystyczne - oferta specyficzna dla każdej z miejscowości Cittaslow, w tym związana z jej tożsamością kulturową i społeczną.
- Potencjał kulturowy i społeczny miasteczek.
- Filozofia sieci miast Cittaslow - „miasta dobrej jakości życia” - funkcja edukacyjna, poznawcza.

·Wizerunek „prozdrowotny” Cittaslow - czyste powietrze, żywność naturalna i tradycyjna, niski stopień zanieczyszczeń, brak konieczności pośpiechu.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OLECKIEGO

Na rok 2024 powiat olecki nie posiada aktualnego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GMINY ŚWIĘTAJNO W POWIECIE OLECKIM NA LATA 2015-2024

Głównym celem Strategii jest informacja o podejmowaniu i realizacji wszelkich działań na terenie gminy, w tym tworzenia planów inwestycyjnych. Strategia wpływa na podniesienie wiarygodności gminy wobec inwestorów i innych partnerów zewnętrznych, którzy swoją współpracę mogą opierać na tym dokumencie. Strategia stanowi pomost pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi podmiotami w gminie (mieszkańcy, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, przedsiębiorcy, władze gminy), których celem powinno być stworzenie planu wspólnej przyszłości, związanej z ich potrzebami i zamierzeniami. Misją gminy Świętajno jest „Zrównoważony rozwój gminy w oparciu o jej potencjał gospodarczy, aktywność mieszkańców i warunki środowiskowe”.

W strategii wyznaczono obszary strategiczne i cele operacyjne. W obszarze strategicznym I „Lokalna gospodarka, w tym turystyka i rolnictwo” wskazano jako mocną stronę to, iż każda miejscowość w gminie posiada swoją udokumentowaną historię, ściśle związaną z kulturą regionu.

Strategia zakłada wypracowanie wśród mieszkańców idei społecznej i gospodarczej odpowiedzialności za rozwój, celem operacyjnym jest wspieranie inicjatyw mających na celu zintegrowany rozwój turystyki aktywnej kwalifikowanej (w tym pieszej, rowerowej, jeździeckiej, kajakarskiej itp.), poprzez oznakowania istniejących w gminie miejsc związanych z historią obszaru oraz lokalizacji podmiotów świadczących usługi turystyczne.

Strategia zakłada rozwijanie infrastruktury rekreacyjnej wokół zbiorników wodnych oraz miejsc historycznych.

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY ŚWIĘTAJNO

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Świętajno zostało przyjęte Uchwałą Nr XII/52/15 Rady Gminy Świętajno z dnia 30 września 2015 r.

W studium w rozdziale II dokonano analizy uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego gminy Świętajno. W punkcie 5 stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej szczegółowo zdiagnozowano wartości krajobrazu kulturowego gminy z przedstawieniem zabytków objętych prawną ochroną (ruchomych i nieruchomych), w tym wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, gminnej ewidencji zabytków Gminy Świętajno oraz stanowisk archeologicznych.

Podstawowym celem rozwoju przestrzennego gminy jest uzyskanie takiej struktury funkcjonalno-przestrzennej, która w harmonijny i zrównoważony sposób wykorzysta istniejące walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe oraz poprawi warunki życia mieszkańców. Na realizację tego celu w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego gminy składa się ochrona wartości środowiska kulturowego oraz zabytkowych obiektów i ich udostępnienie.

Ochronie podlegają zabytki nieruchome wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i gminnej ewidencji zabytków (wskazane w zestawieniach w rozdziale II Studium w punkcie 5.3.), będące w szczególności:

- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
- cmentarzami;
- parkami i innymi formami zaprojektowanej zieleni.

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO W GMINIE ŚWIĘTAJNO

W skutecznej ochronie zabytków pomocne są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Przy przygotowywaniu powyższych planów rozpatruje się skuteczne możliwości ochrony zabytków podczas realizacji inwestycji, określa się niezbędne rozwiązania zapobiegające zagrożeniom dla zabytków oraz ustala się sposoby przywracania zabytków do jak najlepszego stanu.

Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 4 ustanawia cztery formy ochrony zabytków. Wśród nich wymienia „ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego”. Także ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w art. 1 stanowi, że w planowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza (...) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (...).

Celem planowania przestrzennego jest zorganizowanie struktury określonego obszaru w taki sposób, aby życie człowieka jako jednostki i życie społeczeństwa jako zbiorowości mogło rozwijać się w jak najdogodniejszych warunkach. Planowanie przestrzenne polega na wyborze elementów materialnych struktury przestrzennej, odpowiednim rozmieszczeniu ich na planowanym obszarze i ich wzajemnym powiązaniu.

W gminie Świętajno wg stanu na sierpień 2024 obowiązuje 15 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W kilku z nich znajdują się ustalenia dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, wojewódzkiej ewidencji zabytków i gminnej ewidencji zabytków oraz dla stref ochrony konserwatorskiej. Należą do nich:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Świętajno w obrębie Borki przyjęty uchwałą Nr XXIV/98/04 Rady Gminy Świętajno z dnia 22 marca 2004 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Świętajno części wsi Dudki przyjęty uchwałą Nr XV/55/03 Rady Gminy Świętajno z dnia 26 września 2003 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Świętajno w obrębie geodezyjnym Pietrasze obejmującego działkę nr 81/32 - Miejsce Obsługi Podróżnych przyjęty uchwałą Nr XXXIX/188/05 Rady Gminy Świętajno z dnia 5 sierpnia 2005 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu „Majątek Marczak” przyjęty uchwałą Nr XVII/87/16 Rady Gminy Świętajno z dnia 31 marca 2016 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie Leśniki przyjęty uchwałą Nr XVIII/90/16 Rady Gminy Świętajno z dnia 19 maja 2016 r.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY ŚWIĘTAJNO

Gmina Świętajno to gmina wiejska położona w południowo-zachodniej części powiatu oleckiego, w wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego. Siedzibą gminy jest wieś Świętajno, stanowiąca lokalny ośrodek rozwoju. Od strony północnej graniczy z gminą Kowale Oleckie, od wschodniej z gminą Olecko, od południowej strony z gminami Ełk i Stare Juchy, które wchodzi w skład powiatu ełckiego, natomiast od zachodu graniczy z gminami Kruklanki i Wydminy należące do powiatu giżyckiego. Przez teren gminy przepływa rzeka Łażna Struga jest ona początkowym odcinkiem rzeki Ełk, która jest prawym dopływem Biebrzy. Administracyjnie gmina składa się z 34 miejscowości, które tworzą 24 sołectwa: Świętajno, Barany, Borki, Chełchy, Cichy, Dudki, Dunajek, Dworackie, Dybowo, Giże, Gryzy, Jelonek, Jurki, Kije, Krzywe, Kukówko, Mazury, Orzechówko, Pietrasze, Połom, Rogojny, Sulejki, Wronki, Zalesie. Powierzchnia gminy Świętajno wynosi ok. 215 km² z czego 54 % stanowią użytki rolne, 28 % stanowią lasy i obszary zalesione, tereny pod wodami to 8 % ogólnej powierzchni. Tereny zabudowane i zurbanizowane to zaledwie 2,3 %, pozostałe grunty stanowią niewielki odsetek gminy. Liczba ludności wynosi 4 022 mieszkańców (31.12.2016 r.).

Przez teren gminy przebiega droga wojewódzka nr 655 Kap - Wydminy - Olecko - Raczki - Suwałki - Rutka Tartak droga ta stanowi podstawowe połączenie między gminami sąsiednimi i najbliższymi miastami Olecko i Giżycko. Przez teren gminy Świętajno przebiega 17 dróg powiatowych, których administratorem jest Zarząd Dróg Powiatowych w Olecku oraz 23 drogi gminne. Istnieje również nieczynna linia kolejowa, która w przyszłości może zostać wykorzystana na urządzenie szlaków rowerowych obecnie przez tereny gminy można korzystać z tras międzyregionalnych Tysiąca Jezior Północnych Węgorzewo - Giżycko - Świętajno - Olecko, oraz Gołdap - Stare Juchy - Orzysz - Mikołajki - Mrągowo - Biskupiec - Olsztyn. Występują tu również dwa szlaki turystyki wodnej: pierwszy jeziora Łažno - Litygajno rzeką Ełk oraz drugi rzeką Ełk - Połomka do jeziora Świętajno.

Centrum gminy znajduje się w odległości ok. 12 km od Olecka, ok. 18 km od miasta Ełk, ok. 35 km od Giżycka a do stolicy województwa Olsztyna ok. 120 km. Gmina sąsiaduje z gminami: Olecko, Kowale Oleckie, Kruklanki, Wydminy, Stare Juchy i Ełk.

Strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy tworzy układ komunikacyjny, użytki leśne i rolne i oraz tereny inwestycyjne. Jednostki osadnicze rozmieszczone są wzdłuż szlaków komunikacyjnych w układzie pasmowo-węzłowym, centralnym punktem gminy oraz ośrodkiem struktury jest miejscowość Świętajno pełniąc wielofunkcyjną rolę zaplecza dla pozostałych jednostek osadniczych. Funkcję produkcyjno-usługową pełnią Dunajek, Cichy i Pietrasze. Z uwagi na swoje położenie miejscowości Mazury, Rogojno i Borki stanowią strukturę nastawioną na rozwój turystyki. Miejscowość Giże z racji opracowanego planu miejscowego tworzy strukturę przygotowaną pod rozwój funkcji mieszkalnych oraz rekreacyjno-wypoczynkowych z uwagi na położenie w jej pobliżu jeziora Dudeckiego.

W Gminie występuje złożoność funkcji: rolnictwo, mieszkalnictwo i turystyka. Strukturę przestrzenną Gminy Świętajno charakteryzują:

- zabudowa wiejska,
- wysoki stopień zalesienia i użytków rolnych,
- obecność dużego kompleksu rekreacyjno-wypoczynkowego,
- przebieg szlaków rowerowych i drogowych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

Fizjograficznie gmina Świętajno przynależy do Pojezierza Ełckiego oraz północno-wschodnią część wchodzi w skład Garbu Szeskiego (mezoregion) ukształtowane pod wpływem deglacji fazy pomorskiej wchodzi w skład Pojezierza Mazurskiego (makroregion) a ono z kolei wchodzi w skład Pojezierza Wschodnio-bałtyckiego (podprowincja). Na północy graniczy z Krainą Węgorapy, na północnym wschodzie ze Wzgórzami Szeskimi i Pojezierzem Zachodniosuwalskim, na wschodzie z Równiną Augustowską, na południu z Kotliną Biebrzańską i Wysoczyzną Kolneńską, na zachodzie z Równiną Mazurską i Krainą Wielkich Jezior Mazurskich.

Najwyższe wzniesienia tworzą wzgórza moren czołowych akumulacyjnych i spiętrzonych, wzgórza na zachodzie sięgają do 190 m.n.p.m a na północnym wschodzie 220 m.n.p.m przy wysokości względnej 20-30m. Centralna część gminy tworzy strefę rozcięcia marginalnego, wzgórza morenowe tworzą ciągi, z pagórkowatą wysoczyzną polodowcową, licznymi obniżeniami wytopiskowymi oraz głębokimi rynnami polodowcowymi. W południowej i wschodniej części gminy występują wzgórza kemowe i moreny martwego lodu o zróżnicowanej wielkości i kształcie. Rynnami polodowcowym towarzyszą często wały ozów.

Pod względem uwarunkowań geologicznych tereny gminy Świętajno pokrywają: podłoża krystaliczne pochodzenia prekambryjskiego są to łupki, fyllity, gnejsy lub granity, sjenity, gabra i kwarcyty; utwory mezozoiku stanowią zlepieńce, piaskowce, mułowce, iłowce, margle i wapienie; utwory paleogenu, iłowce, mułowce i piaski; warstwa czwartorzędowa żwiry, mułki, ily; utwory holocenne to namuły piaszczyste i torfiaste, torfy, piaski rzeczne.

Pod względem hydrograficznym obszar należy do zlewni rzeki Łažnej Strugi, odwadnia zachodnią część gminy, centralną i wschodnią część odwadnia Połomska Młynówka, północną Mazurka. Większość wysoczyzny to obszary bezodpływowe lub o sztucznym odpływie. Jeziora polodowcowe to Łažno, Litygajno, Dworackie i Krzywe to jeziora rynnowe, natomiast Dudeckie i Kukowino mają charakter przejściowy pomiędzy rynnowymi a zaporowymi. Największym jeziorem jest Łažno o powierzchni 562,4 ha o średniej głębokości 5,7 m, z linią brzegową o długości 17825 m. Podstawowym zbiornikiem wód podziemnych

użytkowych są utworzy czwartorzędowe o miąższości 150-250 m. Większość wód podziemnych posiada dobrą izolację poziomów wodonośnych, a stopień zagrożeń wód jest niski.

Obszar gminy Świętajno zgodnie z podziałem geobotanicznym Polski (Szafer 1977r.) leży w Prowincji Niżowo-Wyżowej, Działu Północnego, Okręgu Pojezierza Mazurskiego Krainy Mazursko-Kurpiowskiej. Charakterystyczną cechą jest znaczny udział gatunków borealnych i subborealnych, gatunków borealno-górskich. Ważnym elementem jest stała obecność świerka w drzewostanie, brak lipy szerokolistnej, dębu bezszypułkowego oraz buka. Charakterystyczną cechą tego regionu jest występowanie boru bagiennego i innych borealnych zbiorowisk roślinnych, torfowisk przejściowych i wysokich związanych z obecnością jezior. Duże zróżnicowanie terenu pod względem siedliskowym oraz wpływów klimatów powoduje znaczną różnorodność flory, co odzwierciedla się w bogactwie występujących tam wielu gatunków i zbiorowisk roślinnych uznawanych za bardzo rzadkie lub zagrożone wyginięciem.

W granicach gminy występują obszary chronionego krajobrazu Jezior Oleckich, Pojezierza Ełckiego i Puszczy Boreckiej. Na terenie gminy Świętajno znajdują się obszary Natury 2000: Projektowany Specjalny Obszar Siedlisk Natura 2000 PLH 280016 Ostoja Borecka i Zatwierdzony Specjalny Obszar Ochrony Ptaków Natura 2000 PLB 280006 Puszcza Borecka. Występują pomniki przyrody w liczbie 15 oraz 3 użytki ekologiczne: Jezioro Birek, Torfowisko Połom oraz Wyspa Dunajek.

6.2. RYS HISTORYCZNY GMINY ŚWIĘTAJNO

Po drugiej wojnie światowej teren dzisiejszej gminy Świętajno należał do powiatu oleckiego w województwie białostockim. W 1954 roku po reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych Świętajno stało się gromadą aż do 1973 roku, w którym to powrócono do nazwy gmina.

W 1975 roku powiat olecki przestał istnieć, przez co gmina stała się częścią województwa suwalskiego poprzez podziały administracyjne państwa, w 1999 roku doszło do ponownych zmian i tak gmina Świętajno została umiejscowiona w powiecie gołdapsko-oleckim, województwa warmińsko-mazurskiego. Rozporządzenie Rady Ministrów z 31 maja 2001 roku poskutkowało reaktywacją powiatu oleckiego i tak gmina od 2002 roku przynależy właśnie do niego.

Świętajno

Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych, w 1554 roku Krzysztof Glaubitz sprzedał Szczepanowi Kowalowi cztery łany sołeckie. W zamian sołtys zobowiązał się do założenia wsi czynszowej nad jeziorem Świętajno na 40 łanach na prawie chełmskim, w ramach czego osadnicy otrzymali dziesięcioletnią wolność mogli użytkować ziemię pańską bez ponoszenia za to stosownych opłat. W niedalekim okresie czasu Szczepan zakupił dodatkowy łan dzięki czemu wieś się powiększyła. W roku 1557 założono parafię ewangelicką i wybudowano kościół ten został zniszczony czasie najazdów tatarskich w XVII wieku, jednym z najtragiczniejszych wydarzeń w dziejach parafii była epidemia dżumy, szalejąca w całych Prusach Książęcych w latach 1709-1711 doprowadziła niemal do całkowitego wyludnienia wsi świadczyć o tym może fakt, że na 38,5 włók ziemi aż 35 pozostawało pustych po przejściu zarazy. Nabożeństwa w kościele były odprawiane w języku polskim jeszcze na początku XX wieku. W 1946 roku urodził się ks. Marcin Zygmunt Zieleński, polski duszpasterz luterański w Królewcu i wydawca pism religijnych. Kamienny mur i brama prowadząca na teren kościoła to pozostałość pomnika, który został poświęcony mieszkańcom parafii Świętajno poległym w czasie I wojny światowej. W czasie, w którym wybudowano kościół powstała również szkoła, w której w 1935 roku było zatrudnionych dwóch nauczycieli oraz jedna nauczycielka, do szkoły uczęszczało aż 175 uczniów w ośmiu klasach. Szkoła została ponownie uruchomiona po II wojnie światowej w sierpniu 1945 roku, jako jedna z pierwszych szkół w powiecie oleckim. Świętajno zostało połączone z Oleckiem kolejką wąskotorową w 1911 roku i należało do najpiękniej położonych wsi powiatu, lecz łącznie zostało zniszczone pod koniec II wojny światowej.

Po drugiej wojnie światowej kościół przejęła parafia rzymsko-katolicka i został gruntownie odrestaurowany. Wieś Świętajno wraz z okolicznymi miejscowościami do 1945 zamieszkiwała ludność wyznania ewangelicko-augsburskiego. Dlatego kościół został poświęcony najprawdopodobniej przez proboszcza parafii w Olecku, księdza Jana Tomaszewskiego w kwietniu 1946 roku, rok później parafia otrzymała księdza proboszcza a był nim Feliks Mieszkowski.

W 1947 roku we wsi powstała spółdzielnia handlowa, po czym została zelektryfikowana, następnie uruchomiono ośrodek zdrowia. W 1949 roku została założona gminna biblioteka wraz z czytelnią, na terenie wsi funkcjonowało również Państwowe Gospodarstwo Rolne.

Obecnie w miejscowości znajduje się m.in. bank, urząd pocztowy, ośrodek zdrowia i apteka. Działa również Stowarzyszenie Agroturystyczne „Mazurska Kraina”. Zabytki, które znajdują się w miejscowości to:

- kościół, dawny ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki, wraz z plebanią, z pierwszej połowy XIX wieku,
- budynek szkoły z początku XX wieku, murowany,
- zespół dawnej karczmy z początku XX wieku: dom i budynek gospodarczy, murowane,
- liczne przykłady murowanej zabudowy mieszkalnej z początku XX wieku (domy nr: 3, 4, 6, 12, 13, 19, 20, 25, 30, 31, 33, 38),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, na wschód od wsi,
- cmentarz ewangelicki z drugiej połowy XIX wieku, rodzinny,
- cmentarz ewangelicki z połowy XIX wieku, rodzinny, Świętajno-Kolonia,
- park dworski z przełomu XIX i XX wieku wraz z przyległym terenem zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (dwie obory, stodoła i park) oraz aleją dojazdową, Rogowszczyzna (PGR),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, Rogowszczyzna (PGR),
- most drogowy nad linią kolejową Olecko - Świętajno, 1911, Rogowszczyzna (PGR),

Barany

Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych, położona jest 12 km na północ od Świętajna. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska jednego z osadników. W 1562 roku starosta książęcy Wawrzyniec von Halle sprzedał zasadzcom Stańkowi Baranowi i Błażejowi Krzywińskiemu cztery włóki sołeckie (miara powierzchni, odpowiadająca wielkością łanowi chełmskiemu), zlokalizowane pomiędzy wsiami Czukty i Kiliany. Osadnicy zobowiązali się do założenia wsi czynszowej na 40 łanach, dzięki czemu otrzymali 10 lat tzw. wolnizny (zwolnienie od szarwarku i czynszu na czas zagospodarowania). Z czasem wieś znacznie zmniejszyła swój obszar i na początku XVII wieku liczyła już tylko 24,5 łana. W 1600 r. w Baranach mieszkali sami Polacy. W 1830 roku powstała szkoła, w której w 1935 roku zatrudniony był tylko jeden nauczyciel uczący w ośmiu klasach liczących ogółem 37 uczniów. W roku 1938 wieś liczyła 147 mieszkańców. W tym samym roku władze hitlerowskie zmieniły nazwę urzędowa wsi na Barnen. Miejscowość w 2010 roku liczyła 169 mieszkańców. Zabytki znajdujące się we wsi Barany:

- budownictwo z drugiej połowy XIX i początku XX wieku, domy mieszkalne nr 2, 3, 5 oraz zabudowania gospodarcze w zagrodzie nr 2, • cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Borki

Wieś ulokowana jest na skraju Puszczy Boreckiej w pobliżu zachodniego brzegu Jeziora Łażno oraz na wschodnim jeziora Litygajno. Pierwsze próby założenie folwarku miały miejsce w okresie kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych, w 1562 roku na mocy przywileju lokacyjnym Rogojn znalazły się zapisy o 20 łanach położonych na terenie obecnych Borek, niestety prace te zakończyły się niepowodzeniem. Do ponownej lokacji wsi na prawie chełmskim doszło w XVIII wieku w ramach osadnictwa szkatułowego. W 1743 roku powstała jednoklasowa szkoła, a w roku 1935 roku do szkoły uczęszczało 55 uczniów. W tym czasie we wsi funkcjonowała agencja pocztowa, siedziba urzędu stanu cywilnego. Borki należały do parafii ewangelickiej w Cichach. Zabytki znajdujące się we wsi Borki:

- przykłady budownictwa murowanego z początku XX wieku (domy nr: 5, 6, 25, 26, 28),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, na półwyspie.

Chelchy (osada)

Osada położona jest nad jeziorem Chelchy, 5 km na północ od Świętajna. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości jaką podają źródła miała miejsce w 1546 roku jako Klachen. Chelchy (niem. Chelchen bei Duneyken, od 1938 r. Kelchen) - wieś sołecka powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów

Prus Książęcych, książę Albrecht nadał dobra staroście Krzysztofowi von Glaubitzowi w 1558 roku, było to 100 łanów na prawie lennym z obowiązkiem dwóch służb zbrojnych, jednakże z piętnastoletnią wolnością. Na większości tego obszaru powstały Doliwy - pierwszy majątek szlachecki na terenie starostwa straduńskiego, Chełchy wydzieliły się w pierwszej połowie XVII wieku. W XVIII wieku dzierżawcami majątku byli Dzięgielowie, polska rodzina szlachecka. Później była to wieś zamieszkała przez wolnych chłopów. W latach 1975-1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa suwalskiego. Zabytki znajdujące się w miejscowości Chełchy:

- park dworski z przełomu XIX i XX wieku wraz z przyległym terenem obejmującym: zabudowę mieszkalną i gospodarczą (dwie obory, magazyn, wiata), teren cmentarza rodzinnego ewangelickiego oraz aleję dojazdową,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Cichy(osada)

Wieś położona na północ od Świątajna w odległości ok. 9 km. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Starosta Wawrzyniec von Halle 1564 roku sprzedał trzy i pół łana na sołectwo braciom Janowi i Brożejowi Cichom oraz Maćkowi Bełchowi z Płociczna. Bracia zobowiązali się do założenia wsi czynszowej na 35 łanach, dzięki czemu otrzymali dziesięcioletnią wolność. W 1581 roku wieś powiększyła swój obszar do 39 łanów. W XIX wieku we wsi znajdował się majątek szlachecki stanowił własność H. Witticha, który zajmował 898 hektarów, dzięki czemu był jednym z największych w powiecie oleckim. Dostępne są również informacje, o tym, iż w 1907 roku właścicielem majątku była pani Reg. Rat. Góge, administratorem natomiast Georg Hein, jego powierzchnia wynosiła 1400ha, a w majątku znajdowały się gorzelnia, młyn wodny, tartak i mleczarnia. Mieczysław Orłowicz, który odwiedził wieś przed I wojną światową, wspominał o ozdobie parku dworskiego - 13-metrowej fontannie oraz o kościele wraz z wieżą z roku 1566, jako jeden z nielicznych który przetrwał najazd tatarów. Do roku 1938 wieś nosiła nazwę Czychen, następnie zmieniono jej nazwę na Bolken, natomiast do 1945 roku stanowiło własność prywatną. Zabytki znajdujące się w miejscowości Cichy:

- zespół dworsko-parkowy z przełomu XIX i XX wieku: pałac, budynek mieszkalny, magazyn, gorzelnia, cztery budynki gospodarcze, park,
- park dworski z przełomu XIX i XX wieku wraz z przyległym terenem zabudowy gospodarczej i mieszkalnej,
- pozostałości ewangelickiego cmentarza rodzinnego z XIX wieku,
- Kościół (wraz z plebanią), dawny ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki, z XVI wieku, przebudowany w wieku XVIII; znajduje się w nim gotycki tryptyk św. Agnieszki,
- kilka przykładów budownictwa murowanego z początku XX wieku, domy nr: 14, 17, 18, 22,
- budynek szkolny z początku XIX wieku, murowany,
- zespół młyna z początku XX wieku: młyn motorowy, dom młynarza, budynek gospodarczy,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Dudki

Miejscowość położona nad jeziorem Dudeckim, na południowy-wschód od Świątajna. Wzmiankowana była już na przełomie lat 1539/1540 jako posiadająca ogród. Wieś Dudki założono 19 listopada 1562 roku jako wieś czynszową, kiedy książę Albrecht Hohenzollern przypomniał sobie o tym, że kilkanaście lat wcześniej starosta Michał Eysack sprzedał sześć łanów sołeckich Piotrowi Piecko, w tym czasie zobowiązał się na 60 łanach na prawie chełmskim założyć właśnie wieś czynszową. Nazwa miejscowości wywodzi się od sołtysów wsi, którymi byli Marcin i Grzegorz Dudkowie. W latach czterdziestych XVIII wieku powstała tu jednoklasowa szkoła. Dawne nazwy miejscowości - Dullken, Dodeck, Dudken zmienione zostały w 1938 roku na niemiecką Sargensee. Zabytki zlokalizowane we wsi Dudki:

- budynek dawnej szkoły z okresu międzywojennego, obecnie dom wczasowy,
- przykłady budownictwa murowanego z początku XX wieku: domy nr 6 i 11,
 - cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Dunajek

Wieś położona jest na północ w odległości ok. 2 km od Świętajna. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1557 roku starosta Jerzy von Diebe jak wspomniał wieś obejmowała 44 łany z czego na większość powierzchni przypadały nieużytki i pagórki, co mogło się przyczynić do tego iż wieś otrzymała przywilej lokacyjny dopiero w 1575 rok. Sołtysem wsi był Mikołaj Zaleski posiadał on 4 łany oraz zakupił jednołanowy ostrów (na jeziorze Chełchy lub Bruk). Dunajek należał do parafii ewangelickiej w Świętajnie. W 1860 roku założono we wsi urząd pocztowy. Na przełomie XVIII i XIX założono szkołę, w której w roku 1935 uczyło dwóch nauczycieli, a uczęszczało do niej 160 uczniów, po II wojnie światowej utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne wyposażone w warsztat naprawy sprzętu rolniczego. Zabytki zlokalizowane we wsi Dunajek:

- zespół dworsko-parkowy z przełomu XIX i XX wieku: dwór, obora-spichlerz, kuźnia, park,
- park dworski z przełomu XIX i XX wieku wraz z przyległym terenem zabudowy mieszkalnej i gospodarczej oraz aleją dojazdową,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, nad jeziorem Chełchy,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, koło szosy.

Dworackie

Wieś zlokalizowana na południowy wschód w odległości ok. 3 km od Świętajna. Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Wieś czynszowa, założona około 1554 roku na 23,5 łana, z czego 2,5 łanu należało do sołtysa. Na początku XVII wieku obowiązywało prawo chełmskie, wieś w pełni zagospodarowana. Na przełomie XVIII i XIX w. powstała szkoła. W 1934 w ramach akcji germanizacyjnej zmieniono nazwę wsi na Herrendorf. Zabytki zlokalizowane w wsi Dworackie:

- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Dybowo

Wieś zlokalizowana na północ w odległości ok. 7,5 km od Świętajna. W 1564 roku starosta Wawrzyniec von Halle sprzedał trzy łany boru na sołectwo Marcinowi Dybowskiemu ze starostwa piskiego od jego nazwiska wywodzi się nazwa wsi. Dybowski zobowiązał się założyć wieś czynszową na 30 łanach na prawie chełmińskim, w zamian otrzymali dziesięcioletnią wolniczną. W połowie XVIII wieku (około 1737-1740) we wsi założono szkołę, w 1935 roku uczęszczało w ośmiu klasach 25 uczniów, zatrudniony był jeden nauczyciel. W latach 1975-1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa suwalskiego. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- kilka przykładów budownictwa murowanego z drugiej połowy XIX wieku (dom nr 13) i początku XX wieku (dom nr 18),
- cmentarz ewangelicki z początku XX wieku.

Giże

Położona jest w południowo - wschodniej części gminy Świętajno. Wieś chłopska, czynszowa założona 25 lipca 1553 roku przez Wojtkę i Stanisława - braci pochodzących z Giż w starostwie elckim. W roku 1740 została założona dwuklasowa szkoła, urząd pocztowy, gospoda, przystanek kolejki wąskotorowej. Do 1944 roku we wsi funkcjonowała Szkoła Podstawowa, gospoda, kuźnia. Stworzona została infrastruktura transportowa na potrzeby kolei powstała stacja kolejowa, na którą dowożono materiały budowlane, nawozy oraz zbierano płody rolne. Przed nadejściem frontu w roku 1944 miejscowa ludność masowo opuszczała teren sołectwa, na ich miejsce po przejściu frontu zaczęli napływać osadnicy z byłych wschodnich terenów Polski, obecnie Litwy i Białorusi, pierwsi osadnicy byli świadkami rozbiórki torowiska kolejki przez żołnierzy rosyjskich. W latach powojennych prowadzono tam wielokierunkową gospodarkę rolną, funkcjonowała szkoła podstawowa z ośmioma klasami, która została zlikwidowana w 2003 roku, w 2005 roku w budynku po byłej szkole powstaje Wiejskie Centrum Inicjatyw, w którym utworzono Świetlicę Socjoterapeutyczną, znajdują się tam również siedziby Stowarzyszenie Agroturystyczne Mazurska Kraina oraz Stowarzyszenie Koło Giżowskich Bab. W 2013 we wsi uruchomiono prywatne lądowisko. Zabytki zlokalizowane we wsi Giże:

- 3 cmentarze z czasów funkcjonowania Prus Wschodnich.

Gryzy

Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1563 roku starosta Wawrzyniec von Halle sprzedał tutaj trzy łany sołeckie Janowi i Stańkowi Gryzom z Szof (Krokocie), ci z kolei zobowiązali się oni do założenia wsi czynszowej na 29. łanach na prawie chełmińskim. W 1616 roku książę Jan Zygmunt Hohenzollern odnowił przywilej na Gryzy. Wieś nazywano początkowo Griesch, Griesswolli, ale już w pierwszej połowie XVI wieku utrwaliła się forma Griessen. Gryzy należały do parafii ewangelickiej w Cichach. Szkoła we wsi została założona pod koniec XVIII wieku. W 1935 roku zatrudniony w niej był jeden nauczyciel, a w ośmiu klasach uczęszczało do niej ogółem 57 uczniów. Po II wojnie światowej szkołę uruchomiono ponownie w grudniu 1945 roku. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- most drogowy na linii kolejowej Olecko - Kruklanki z 1908 roku,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Jelonek

Zlokalizowana na północny zachód 10 km od Świętajna. Wieś została założona w ramach osadnictwa szkatułowego w 1709 roku, niejaki Michał Tyszka z Olecka zawarł umowę z nadleśniczym von Lüderitzem, a jej przedmiotem było sześć łanów ziemi nad rzeką Elk. Kupiec otrzymał także prawo do wolnego rybołówstwa w rzece Elk oraz w jeziorze Litygajno, zobowiązał się również do terminowego uiszczenia wszystkich opłat. Następnie Michał Tyszka sprzedaje uzyskane dobra wdowie po pastorze Dorocie Hartknoch ze Świętajna. Dwójka pierwszych właścicieli podzieliła ziemię między chłopów w celu jej zagospodarowania. W pierwszej połowie XVIII wieku (około 1737-1740) powstała szkoła. W roku 1935 do dwóch klas uczęszczało ogółem 30 dzieci, uczył ich jeden nauczyciel. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół budynków szkolnych z początku XX wieku: szkoła i budynek gospodarczy, murowane,
- przykłady budownictwa murowanego z początku XX wieku (nr 3, 5),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Jurki

Obecnie wieś znajduje się na północ 11km od Świętajna. Nazwa wsi pochodzi od nazwiska zasadźcy. Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Starosta Krzysztof Glaubitz w 1560 roku sprzedaje Jurkowi Kowalewskiemu z Miłuk pięć łanów sołeckich, ten zobowiązuje się do założenia wsi czynszowej na 50 łanach na prawie chełmińskim, dzięki czemu osadnicy otrzymali dziesięcioletnią wolność. Jurki należały do parafii ewangelickiej w Cichach. Na przełomie XVIII i XIX wieku założono we wsi szkołę, w 1935 roku do ośmiu klas uczęszczało 51 uczniów, uczył w niej jeden nauczyciel. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół dworsko-parkowy z początku XX wieku: dwór, park, obora i budynek gospodarczy,
- zespół budynków szkolnych z początku XX wieku: szkoła i budynek gospodarczy,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, na wschód od wsi,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, w pobliżu dawnego majątku.

Kije

Wieś zlokalizowana około 9 km na zachód od Świętajna. W latach 1975-1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa suwalskiego. Ponowne podział administracyjny państwa umiejscowiły ją w powołanym 1 stycznia 1999 roku województwie warmińsko-mazurskim, w powiecie gołdapsko-oleckim, a w 2002 roku w powiecie oleckim, w tym roku wieś liczyła 21 mieszkańców. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół dworski i folwarczny wraz z parkiem.

Krzywe

Obecnie wieś znajduje się 6,5 km na południe od Świętajna, przy granicy z powiatem ełckim. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Wieś zagospodarowana już w 1540 roku dzięki staraniom starosty Piotra Schwartza. Przywilej lokacyjny otrzymała w 1563 roku od księcia Albrechta. Wówczas sprzedał on pięć łanów sołeckich Maciejowi Lipińskiemu i Jakubowi Dąbrowskiemu. Obaj w zamian zobowiązali się oni do założenia wsi czynszowej na 55 łanach na prawie chełmińskim. Krzywe należały do parafii ewangelickiej w Świętajnie. W pierwszej połowie XVIII wieku (około 1737-1740) we wsi

założono szkołę, a w 1935 roku zatrudnionych w niej było dwóch nauczycieli, a w ośmiu klasach uczęszczało do niej ogółem 70 uczniów. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- kilka przykładów budownictwa murowanego z początku XX wieku, domy nr: 5, 6/6a, 7, 8, 9 i 11,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Kukówko (osada)

Obecnie wieś znajduje się 11 km na południowy wschód od Świątajna, w pobliżu granicy z powiatem ełckim, jest jedną z nadbrzeżnych miejscowości jeziora Kukowino należącego do Chronionego Obszaru Krajobrazu Ełckiego. Powstała w 21 lutego 1472 roku na pruskich Mazurach ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów państwa Zakonu Krzyżackiego. Komutor Wit von Giech wystawił przywilej lokacyjny na 30 łanów na prawie magdeburskim. Dobra służebne otrzymał tu Stańko Mus, zobowiązał się do wystawienia dwóch służb zbrojnych. Na przełomie XV i XVI wieku właścicielami połowy majątku stały się Szof (Krokocie); odtąd Kukówko obejmowało 15 łanów z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. W XVIII wieku mieszkali tu wolni chłopci. Wieś należała do parafii ewangelickiej w Gąskach. W 1879 roku założono we wsi szkołę, w roku 1935 w ośmiu klasach uczył jeden nauczyciel, a uczęszczało do niej ogółem 35 uczniów. Nazwę wsi zmieniono w 1938 roku, przez co otrzymała nazwę Heinrichstal, a wcześniejszą było Kukowken. Po II wojnie światowej we wsi utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół dworsko-parkowy z przełomu XIX i XX wieku: murowany dwór, murowana obora,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Mazury

Wieś zlokalizowana jest 10 km na północ od Świątajna, na wschód od jeziora Łażno. Nazwa wsi wywodzi się od założycieli. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1566 roku starosta Wawrzyniec von Halle sprzedał trzy łanu boru na sołectwo Pawłowi Chełchowi oraz braciom Mojżeszowi, Stańkowi i Bartoszowi, synom Mazura z Płociczna (po 60 grzywien). Ze swej strony sołtysi zobowiązali się do założenia wsi czynszowej na 27 łanach na prawie magdeburskim; osadnicy otrzymali dziesięcioletnią wolniznę. Mazury należały do parafii ewangelickiej w Cichach. W roku 1600, w Mazurach mieszkali wyłącznie Polacy. Jeszcze pod koniec XIX w. w parafii Cichy, do której należały Mazury, większość stanowili Mazurzy posługujący się mową polską.

Pierwsza szkoła powstała w Mazurach w roku 1843, prawie po 300 latach od momentu powstania Mazur. W 1935 roku była to jeszcze szkoła jednoklasowa z jednym nauczycielem i liczbą uczniów około 63. Natomiast od roku 1938 była to już szkoła dwuklasowa. W latach 1954-1972 Mazury były siedzibą gromady. W pierwszej połowie lat 50. założono we wsi spółdzielnię produkcyjną, a w 1957 roku kółko rolnicze, przy którym od końca lat 60. działała Międzykółkowa Baza Maszynowa. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- budynek szkoły z początku XX wieku, przebudowany w okresie międzywojennym, murowany,
- domy murowane z początku XX wieku (nr 7, 11, 25 i 26),
- zespół dawnej karczmy z przełomu XIX i XX wieku: karczma, budynek gospodarczy oraz stajnia z wozownią, murowane; obecnie własność prywatna (dom nr 12),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, przy drodze do Szwałku.

Orzechówko

Wieś zlokalizowana jest 3 km na północny wschód od Świątajna, na południowy zachód od wsi znajdowało się dawniej spore jezioro (ok. 37 ha), które po zarośnięciu nazwane zostało Łakami Orzechowskimi. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1555 roku starosta Krzysztof Glaubitz sprzedał trzy łany sołeckie kościelnemu Michałowi oraz Pawłowi Szymonicowi z Szof (Krokocie), ci zobowiązali się do założenia wsi czynszowej na 30 łanach na prawie chełmińskim wówczas otrzymali dziesięcioletnią wolniznę. Już w 1556 roku Paweł dokupił kolejny łan sołecki z zadaniem obsadzenia dodatkowych 10 łanów. Orzechówko należało do parafii ewangelickiej w Świątajnie. W 1761 roku założono we wsi szkołę, do której w 1935 roku uczęszczało 68 uczniów do ośmiu klas, których uczyło dwóch nauczycieli. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- domy murowane z przełomu XIX i XX wieku (nr 3 i 4),
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, rodzinny.

Pietrasze

Zlokalizowana 3 km na zachód od Świętajna, w pobliżu granic z powiatami ełckim i giżyckim. Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1550 roku starosta Michał Eysack sprzedał cztery łany sołeckie Pietraszowi z Gorla. Sołtys zobowiązał się do założenia wsi czynszowej na 40 łanach na prawie chełmińskim równocześnie osadnicy otrzymali dziesięcioletnią wolność. Dwa lata później starosta Krzysztof Glaubitz sprzedał tu kolejne dwa łany sołeckie, a wieś powiększyła się do 60 łanów - z tego drugiego nadziału w XIX wieku wydzielona została wieś Dobra Wola w powiecie ełckim. Pietrasze należały do parafii ewangelickiej w Starych Juchach. Po II wojnie światowej we wsi uruchomiono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- pozostałości zespołu dworskiego z przełomu XIX i XX wieku: dwie murowane obory,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Połom (osada)

Wieś zlokalizowana na południowy zachód 5 km od Świętajna, powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1540 roku wymieniają Połom jako już zamieszkałą wieś (36 chłopów); od 1547 roku istniała tu owczarnia. W 1561 roku książę Albrecht Hohenzollern wystawił mieszkańcom brakujący przywilej; sołtysi Stańko i Piotr otrzymali trzy łany, a wieś 30 łanów na prawie magdeburskim. Natomiast w 1562 roku sołtysom nadano cztery łany w Sajzach i tak wieś przestała istnieć, w jej miejsce założono folwark książęcy wraz z owczarnią, wielkość folwarku w 1636 roku objęła ponad 40 łanów, a sama owczarnia ponad sześć. W XVI wieku powstał młyn, do XVIII wieku w miejscowości istniała huta żelaza. Pod koniec XIX wieku majątek państwowy w Połomie miał powierzchnię 906 hektarów i był jednym z największych w powiecie oleckim. Połom był siedzibą administracji oraz władz skarbowych od XVII aż do początku XIX wieku. W 1762 roku założono we wsi szkołę, a w 1935 roku były już dwie szkoły, do pierwszej z nich uczęszczało w ośmiu klasach łącznie 44 uczniów, a do drugiej 13 uczniów, w każdej zatrudniano po jednym nauczycielu. Po II wojnie światowej na bazie dawnego majątku we wsi utworzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- pozostałości dawnego zespołu dworsko-parkowego z przełomu XIX i XX wieku: dwie murowane obory, drewniana stodoła, murowany magazyn, pozostałości parku dworskiego,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, koło zabudowań dawnego majątku,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- budynek dawnej karczmy (dom nr 2), murowany, z przełomu XIX i XX wieku,
- domy murowane z przełomu XIX i XX wieku (nr 7, 8, 9),
- zespół leśniczówki Wiczo z początku XX wieku: leśniczówka i dwa budynki gospodarcze, murowane.

Rogojny

Wieś obecnie jest położona na północny zachód 11 km od Świętajna. Na południe od wsi wznosi się góra Bocian (156 m n.p.m.). Nazwa wsi wywodzi się od jej zasadźców. Wieś powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. W 1564 roku starosta Wawrzyniec von Halle sprzedał trzem braciom: Wawrzyńcowi, Mikołajowi i Pawłowi Roguniom z Płociczna cztery łany sołeckie. Sołtysi zobowiązali się do założenia wsi czynszowej na 40 łanach boru przyznano im również dziesięcioletnią wolność. Na początku XVII wieku wieś się zmniejszyła i obejmowała obszar 37,5 łana. Do końca nie jest jasne czy XVIII wieku miejscowość znajdowała się w posiadaniu czy w dzierżawie polskiej rodziny szlacheckiej Gliźmińskich. Rogojny należały do parafii ewangelickiej w Cichach. W pierwszej połowie XVIII wieku (około 1737-1740) we wsi założono szkołę, zaś w 1935 roku w ośmiu klasach uczył jedno nauczyciel a liczba uczniów ogółem wynosiła 66 osób. W Rogojnach uruchomiono spółdzielnię produkcyjną w pierwszej połowie lat 50. XX wieku, a w roku 1957 zostało utworzone kółko rolnicze. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- przykłady budownictwa murowanego z początku XX wieku, domy nr: 9, 15, 22, 26, 28.

Sulejki

Wieś zlokalizowana jest 2 km na południowy zachód od Świętajna. Miejscowość powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Starosta Michał Eysack wystawił w 1550 roku dokument sprzedaży trzech łąnów sołeckich Jakubowi Dąbrowskiemu. Sołtys zobowiązał się do założenia wsi czynszowej na 30 łąnach na prawie chełmińskim między jeziorami: Dworackim a Świętajno, dzięki czemu osadnicy otrzymali sześćioletnią wolność. Sulejki należały do parafii ewangelickiej w Świętajnie. Państwowe Gospodarstwo Rolne zostało uruchomione po II wojnie światowej. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- przykłady budownictwa murowanego z początku XX wieku, domy nr: 7, 12, 13 i 14,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Wronki

Wieś położona 8 km na północny zachód od Świętajna. W okolicy Wronek zlokalizowane są niewielkie jeziora o powierzchni 1-2 ha oraz dwa większe Jezioro Płaskie na południe od miejscowości i Jezioro Wroneckie na zachód. Dokładna data założenia wsi nie jest znana, lecz po raz pierwszy dowiadujemy się o niej z opisu granic Rogojna w 1564 roku, następnie trzy lata później z opisu granic miejscowości Zalesia. Wronki powstały w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Wiadomo również o problemach z zasiedleniem, w 1574 roku sołtys wsi skarżył się na pobieranie czynszu za puste łąny. Z początkiem XVII wieku wieś obejmowała dwadzieścia łąnów, z czego dwa należały do sołtysa. Na przełomie XVIII i XIX wieku była to wieś królewska.

Wronki należały do parafii ewangelickiej w Świętajnie. W pierwszej połowie XX wieku przez wieś przebiegała linia kolejowa Olecko - Kruklanki, zniszczona pod koniec II wojny światowej. Szkołę we wsi założono w 1875 roku. W 1935 roku zatrudniony w niej był jeden nauczyciel i jedna nauczycielka, a w ośmiu klasach uczęszczało do niej ogółem 69 uczniów.

W 1957 roku we Wronkach założono pierwsze w powiecie kółko rolnicze. W 1982 roku powstała kaplica filialna we Wronkach, którą poświęcił biskup Julian Wojtkowski w 1984 roku. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- cmentarz ewangelicki z XIX wieku, rodowy rodziny Mittelsteinerów,
- założenie mieszkalne z początku XX wieku: willa murowana, park z żelbetową altaną,
- dom drewniany z przełomu XIX i XX wieku (nr 22) oraz domy murowane z tego samego okresu oraz z początku XX wieku (nr 12, 15, 16, 21, 31/33, 34),
- most kolejowy na linii Olecko - Kruklanki, 1908, nad drogą kołową, kamienno-stalowy,
- pozostałości mostu kolejowego nad rzeką Ełk z 1908 roku, kamienny.

Zalesie

Wieś położona jest w odległości ok. 5 km na północny zachód od Świętajna. Powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Starosta Wawrzyniec von Halle w roku 1567 roku wystawił dokument sprzedaży dwóch łąnów boru na sołectwo niejakiemu Wojtkowi Zaleskiemu, ten zobowiązał się do założenia wsi na 20 łąnach na prawie chełmińskim, osadnicy otrzymali dziesięćioletnią wolność. W XVIII i XIX wieku Łosiowie polska rodzina szlachecka posiadała lub też dzierżawiła tereny wsi. Na przełomie XVIII i XIX wieku we wsi założono szkołę, w roku 1935 w ośmiu klasach uczyło się 59 uczniów, opiekę nad nimi sprawował jeden nauczyciel. W sierpniu 1945 roku szkoła została ponownie uruchomiona o II wojnie światowej, jako jedna z pierwszych szkół w powiecie oleckim również pracował w niej jeden nauczyciel. Po 1945 roku wieś była siedzibą gminy, a w latach 1954-1971 gromady. W 1949 roku założono w Zalesiu bibliotekę gminną. Zalesie należało do parafii ewangelickiej w Świętajnie. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- cmentarz ewangelicki z XIX wieku,
- przykłady budownictwa drewnianego z początku XX wieku (nr 24, 25 i 29) oraz murowanego z tego samego okresu (domy nr: 10, 12, 13, 14, 17, 21, 22, 27 i 28),
- most drogowy nad linią kolejową Olecko - Kruklanki z 1908 roku, żelbetowy.

Cichy Młyn (osada)

Jedna z osad mieszcząca się między miejscowościami Cichy i Nowiny, ulokowana w północnej części gminy.

Jurki (osada)

Wieś oddalona 11 km na północ od Świętajna, powstała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów Prus Książęcych. Nazwa miejscowości pochodzi od nazwiska założyciela. Starosta Krzysztof Glaubitz sprzedał w 1560 roku Jurkowi Kowalewskiemu z Miłuk pięć łąnów sołeckich, Jurek zobowiązał się do założenia wsi czynszowej na 50 łąnach na prawie chełmińskim; dzięki czemu osadnicy otrzymali dziesięcioletnią wolność. Jurki należały do parafii ewangelickiej w Cichach. Szkołę we wsi założono na przełomie XVIII i XIX wieku. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół dworsko-parkowy z początku XX wieku: dwór, park, obora i budynek gospodarczy,
- zespół budynków szkolnych z początku XX wieku: szkoła i budynek gospodarczy,
- cmentarz ewangelicki z XIX wieku.

Jurkowo (osada)

Jest jedną z osad w gminie Świętajno tworzy wraz z miejscowością Sulejki jedno z sołectwo. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa suwalskiego.

Leśniki

Wieś zlokalizowana jest w odległości ok. 7 km na południowy wschód od Świętajna, przy granicy z powiatem elckim. Dokładna data powstania wsi jest nieznana wiadomo, że swój początek miała w ramach kolonizacji północno-wschodnich terenów państwa Zakonu Krzyżackiego. Starosta Kasper von Aulack sprawujący swój urząd w latach 1534-1544 to właśnie on wystawił dokument sprzedaży, a w 1562 roku został poświadczony przez księcia Albrechta Hohenzollern.

Nabywcą czterech łąnów nad Jeziorem Przytulskim był Jan Leśnik z Kukówka, który otrzymał prawo magdeburskie bez obowiązku służby wojskowej. Pięć lat po wystawieniu przywileju dobra powiększyły się o jeden łąn. Ten niewielki majątek stanowił początkowo część Kukówka, ale już w połowie XVII wieku zaczął funkcjonować jako odrębne wolne dobra. Na początku XVIII wieku obejmował on siedem łąnów; pod koniec tego samego stulecia była to wieś zamieszkała przez wolnych chłopów. W połowie XIX wieku miejscowość liczyła 71 mieszkańców. Leśniki należały do parafii ewangelickiej w Gąskach. Zabytki zlokalizowane we wsi:

- zespół budynków szkolnych z początku XX wieku: szkoła i budynek gospodarczy, murowane (obecnie własność prywatna),
- cmentarze ewangelickie z XIX wieku.

Niemsty, Nowiny, Rogowszczyzna, Smolnik, Świdrówko, Zajdy są to pozostałe osady znajdujące się w gminie Świętajno.

Dane dotyczące charakterystyki i historii gminy oraz zabytków gminnych opracowano na podstawie poprzedniej perspektywy GPOnZ, kwerendy archiwalnej w WUOZ, dokumentów strategicznych gminy oraz zasobów własnych.

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME Z TERENU GMINY

Gmina Świętajno odznacza się jednolitym charakterem dziedzictwa kulturowego zdeterminowanym wiejskim typem jednostek administracyjnych (sołectw). Wzdłuż szlaków komunikacyjnych znajdują się jednostki osadnicze, które są rozmieszczone w układzie pasmowo-węzłowym. Głównym ośrodkiem struktury położonym w centrum w stosunku do całego obszaru gminy jest miejscowość Świętajno, pełniące rolę wielofunkcyjnego zaplecza dla pozostałych jednostek osadniczych. Struktury.

W gminie przeważa zabudowa gospodarstw rolnych, z zabudową zagrodową. Budynki gospodarcze występują często przy zabudowie mieszkalnej (obecność dużych stodół, spichlerzy, obór itp.). Na terenie gminy Świętajno obecna jest architektury rezydencjonalnej - dworów, pałaców, zespołów pałacowo-parkowych, założeń folwarcznych.

Na strukturę gminy Świętajno niewątpliwie mają duży wpływ jeziora oraz obszary chronione tj. obszary chronionego krajobrazu oraz Natura 2000, które warunkują i ograniczają zarazem możliwości inwestycyjne.

Północno- wschodnia część gminy i część zachodniej zachowały koncentrację terenów osadniczych po byłych PGR.

Burzliwe dzieje Prus Książęcych XVII i XVIII wieku miały swoje odzwierciedlenie w dziejach gminy Świętajno. Zagony tatarskie pustoszyły tereny dzisiejszej gminy, paliły domostwa, kościoły, co doprowadziło do wyludnienia wiosek.

Na dzień dzisiejszy można stwierdzić, że stopień zachowania historycznego układu poszczególnych wsi w gminie Świętajno jest dobry tzn. zabudowa jest skoncentrowana i nie ulega przypadkowemu rozproszeniu. Za stan ten odpowiadają częściowo zapisy i ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego kształtujące ład przestrzenny, kulturowy i historyczny w zakresie zabytków, stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony konserwatorskiej.

Na terenie gminy znajduje się szereg cennych obiektów zabytkowych, które zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa, a także które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków. Gminna Ewidencja Zabytków gminy Świętajno została opracowana w 2017r. i została przyjęta Zarządzeniem nr 55/17 Wójta Gminy Świętajno z dnia 8 listopada 2017r. Zestawienie GEZ obejmowało: obiekty zabytkowe, obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków, aleje typowane do ochrony, jako element krajobrazu kulturowego, zabytki ruchome, decyzje o wpisie do wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wykaz stanowisk archeologicznych.

Gminna Ewidencja Zabytków obejmuje: 264 kart obiektów historycznych oraz zabytkowych (w tym 19 obiektów dodatkowych stanowiących integralną część zespołów dworsko-folwarcznych), 7 kart alei, 4 karty zabytków ruchomych, 181 kart obiektów dodatkowych - załącznik nr 1 oraz 231 kart stanowisk archeologicznych.

Włączanie i wyłączanie obiektów z GEZ będzie prowadzone w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.09.2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego rejestru zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Zasób zabytków zawiera obiekty wpisane do rejestru zabytków i obiekty objęte wojewódzką i gminną ewidencją zabytków. Budynki stanowią grupy o różnych funkcjach użytkowych, różnym przeznaczeniu, różnej formie przestrzennej i o różnym stopniu zachowania. Obiekty kubaturowe występują w formie zabudowy skupionej lub rozproszonej. Powstawały w XIX i XX wieku, jednak większość budynków pochodzi z przełomu XIX i XX wieku oraz z okresu międzywojennego.

Dominująca ich część znajduje się na terenie: Świętajna, Cichy, Połom, Zalesie. Dziedzictwo kulturowe gminy posiada jednolity charakter zdeterminowany wiejskim typem tworzących ją jednostek administracyjnych, 24 sołectw. W zdecydowanej większości to zabudowa mieszkalna małych gospodarstw rolnych, z zagrodową zabudową gospodarczą. Obecne stodoły obory zwykle towarzyszące gospodarstwom rolnym. Ślady wiejskiego charakteru gminy przejawiają się w architekturze rezydencjonalnej - wiejskie siedziby ziemiańskie - dwory, pałace i budownictwo towarzyszące - folwarki, a także zespoły zabytkowej zieleni - parki podworskie. Obiektami liniowymi w krajobrazie są aleje. Cechy krajobrazu Gminy Świętajno:

- zachowane, czytelne historycznie układy zabudowy wsi,
- rozległe widoki na przedpola wsi,
- różnorodna sieć drożna,
- znaczny powierzchniowo udział form naturalnych.

Uzupełnieniem krajobrazu jest zabudowa kolonijna jak we wsiach chłopskich. Elementem wszystkich wsi są cmentarze, czasem w jednej wsi jest kilka cmentarzy, wiejski, dworski i rodzinne, położone w pobliżu zabudowy oraz w przestrzeni krajobrazowej.

Do najcenniejszych obiektów zabytkowych z terenu gminy Świętajno należy zaliczyć:

Budownictwo sakralne

Cichy - Zespół Kościoła Ewangelickiego, Obrzędu Rzymsko-Katolickiego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

Numer rejestru A-3796, z dnia 14 lutego 1995r. Kościół znajduje się w miejscowości Cichy. Pierwszy kościół w Cichym wybudowali protestanci w 1566 r. W latach 1727 i 1881 świątynia była przebudowywana. Po II wojnie światowej kościół został przekazany wspólnocie katolickiej. Od 1952 r. na stałe przebywał w Cichym duszpasterz. Budowla murowana, trzynawowa z jedną wieżą. W ołtarzu głównym znajduje się obraz MB Częstochowskiej. W lewym ołtarzu znajduje się późnogotycki tryptyk św. Agnieszki.

Świątynia - Zespół Sakralny Kościoła Ewangelickiego, Obrzędu Rzymsko-Katolickiego pw. Matki Boskiej Szkaplerznej

Numer rejestru A-3798, z dnia 14 lutego 1995r. Z dokumentów, które się zachowały, wynika, że na miejscu dzisiejszego kościoła w Świątyni, stały kiedyś kolejno dwa poprzednie. Obecnie kościół wzniesiono w latach 1802-1807. Fundamenty i ściany świątyni są wykonane z kamienia polnego na zaprawie gliniano-wapiennej.

Pokryty jest dachówką. Nad ołtarzem głównym znajduje się oprawiony ramą obraz Matki Bożej Szkaplerznej - Patronki parafii. Na lewym ołtarzu bocznym umieszczona jest figura Matki Bożej. Na ołtarzu prawym bocznym umieszczona jest figura Serca Pana Jezusa. Ołtarz i ambona wykonane są z marmuru. Na ołtarzu widoczny jest motyw Pelikana, karmiącego pisklęta własną krwią. Ambonę zdobi postać gołębic symbolizującej Ducha Świętego. W jednej z przybudówek kościelnych za ołtarzem przedpoborowym znajduje się zakrystia. Po obu stronach ścian świątyni znajdują się witraże okienne. W kościele znajdują się również dwunastogłosowe organy piszczałkowe, które pochodzą z pierwszej połowy XIX wieku. W 1995 roku kościół został wpisany do rejestru zabytków województwa suwalskiego, jako kościół bezstylowy.

Cichy - Plebania Kościoła Ewangelickiego, Obrzędu Rzymsko-Katolickiego Pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

Numer rejestru A-3796, z dnia 14 lutego 1995r. Budynek murowany, parterowy z 1881 roku.

Świątynia - Plebania Kościoła Ewangelickiego, Obrzędu Rzymsko-Katolickiego Pw. Matki Boskiej Szkaplerznej

Numer rejestru A-3798, z dnia 14 lutego 1995r. Budynek plebanii znajduje się tuż przy kościele. Murowany, w dobrym stanie, z zagospodarowanym poddaszem, z dachem dwuspadowym kryty dachówką.

Założenia dworskie, parki oraz założenia zieleni komponowanej

Na terenie gminy zlokalizowano szereg zespołów dworsko-parkowych oraz tereny zieleni komponowanej. Należą do nich m.in.:

- Park dworski w m. Chełchy wraz z przyległym terenem obejmującym zabudowę mieszkalną i gospodarczą, teren cmentarza, aleję dojazdową z XIX/XX wieku. Nr A-2583 i data wpisu do rejestru zabytków z dnia 14.11.1988 r.
- Dwór w zespole dworsko-parkowym w m. Cichy, 1750, 1848 r., lata 70 - te. XX w. Nr rejestru zabytków A950/S z dnia 05.04.1993 r.
- Mur zespołu dworsko-parkowego z XIX/XX w. w m. Cichy.
- Zespół dworsko-parkowy z poł. XIX w, 1 ćw. XX w m. Dunajek.
- Park w zespole dworsko-folwarcznym z pocz. XX w. w m. Jurki.
- Dwór w zespole dworsko-folwarcznym z XIX/XX w. w m. Jurkowo.
- Zespół dworsko-parkowy w m. Kije.
- Park, Aleja XIX/XX w., Z drzewostanu parku pozostała aleja prowadząca do zespołu dworsko-folwarcznego w m. Kukówko.
- Zespół dworsko-parkowy w m. Niemsty.
- Aleja klonowa prowadząca do budynku mieszkalnego nr 2. Widok w kierunku południowo-zachodnim do głównej drogi Mazury-Gryzy.

Obiekty infrastruktury technicznej i użyteczności publicznej

Dużą grupę obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków stanowią obiekty infrastruktury technicznej i użyteczności publicznej, obecne w wielu miejscowościach gminy. Należą do nich budynki gospodarcze, wiadukty, przepusty i inne. Spośród nich wymienić warto:

- Przepust z pocz. XX w. w m. Chełchy.

- Magazyn z 2 połowy XIX w. w zespole dworsko-parkowym w m. Chełchy, wpisany do rejestru zabytków numer rejestru A-606/S z dnia 11.11.1988 r.
- Obora z 2 połowy XIX wieku w m. Chełchy, wpisana do rejestru zabytków numer rejestru A-606/S z dnia 11.11.1988 r.
- Przepust z początku XX wieku na drodze powiatowej Cichy-Sokółka w m. Cichy.
- Gorzelnia z 2 połowy XIX wieku, rejestr zabytków A-950/S z dnia 05.04.1993 r. w m. Cichy.
- Śluza żeliwna Mostek wiodący do zespołu dworsko-parkowego w m. Cichy.
- Przepust z XIX/XX w., mostek wiodący do zespołu dworsko-parkowego w m. Cichy.
- Cichy Młyn motorowy z 1918 roku w m. Cichy.
- Kuźnia w zespole dworsko-parkowym w m. Dunajek. Pochodzi z poł. XIX w, 1 ćw. XX w.
- Wiadukt drogowy z 1911 roku nad linią kolejową wąskotorową Olecko-Świątajno w m. Giże.
- Przepust z 2 poł. XIX w. w m. Giże.
- Wiadukt Drogowy nad linią kolejową Olecko-Kruklanki, początek XX wieku w Gryzy.
- Karczma z XIX/XX w. i stajnia z wozownią w m. Mazury nr 12.
- Budynek studzienny z XIX/XX w. w m. Niemsty.
- Leśniczówka z początku XX w. w m. Połom.
- Budynek poczty z początku XX w. w m. Świątajno nr 19.
- Karczma z początku XX w. m. Świątajno nr 15.
- Leśniczówka z początku XX w. w m. Wronki nr 9.
- Altana z XIX/XX w. w m. Wronki nr 36.
- Wiadukt kolejowy Na linii kolejowej Olecko-Kruklanki nad drogą kołową z 1908 r. w m. Wronki.
- Most drogowy z 1908 r. nad linią kolejową Olecko-Kruklanki w m. Zalesie.
- Szkoły w miejscowościach: Cichy, Dudki, Jelonek, Jurki, Krzywe, Leśniki, Mazury.

Zabytkowe cmentarze

Na terenie gminy Świątajno zachowało się kilkanaście obiektów cmentarnych. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w.

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Barany

Cmentarz powstał w połowie XIX wieku, około 300 m na południe od wschodniego krańca wsi, przy drodze gruntowej od Jurek. Obecnie zarośnięty krzewami, co uniemożliwia dostęp.

Cmentarze ewangelickie w miejscowości Borki

Cmentarz z XIX wieku, znajduje się na półwyspie na działce nr 4/3, teren podmokły. Cmentarz z XIX w. zlokalizowany jest na działce nr 89.

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Chełchy

Powstał na początku XX wieku, znajduje się około 500 m na północny zachód od zabudowań folwarcznych, w polu na działce nr 120.

Cmentarz rodzinny w miejscowości Chełchy

Powstał w połowie XIX wieku w północnej części zespołu folwarcznego na wzniesieniu na działce nr 125/2.

Cmentarze w miejscowości Cichy

Stary cmentarz parafialny z 1840 roku w terenie pagórkowatym o zabudowie kolonijnej, w otoczeniu pól, pastwisk i fragmentów lasu, do cmentarza prowadzi piękna stara aleja lipowa. Znajduje się na działce

o numerze 27. Cmentarz z 2 poł. XIX w. w północno-zachodnim narożniku parku, w pobliżu zespołu folwarcznego na działce nr 8/17, (8/15?).

Cmentarz wiejski w miejscowości Dudki

Cmentarz z 2 poł. XIX w., na wysoczyźnie przyjeziornej wśród pól, w terenie o zabudowie kolonijnej numer działki 94.

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Dunajek

Pochodzi z 1850 roku, około 250 m na wschód od szosy Sokółki-Dunajek, na wysokim brzegu jez. Kiełki (Chełchy).

Cmentarz wiejski w miejscowości Dunajek

Pochodzi z 1850 roku, przy szosie w obrębie luźnej zabudowy wiejskiej, na terenie pagórkowatym wśród pól, ogrodów, cmentarz zajmuje szczyt i skłon wzniesienia. Na działce 296/2.

Cmentarz wiejski w miejscowości Dybowo

Cmentarz z 1800r. położony na wzgórzu przy szosie, w otoczeniu pól, poza terenem o zwartej zabudowie wiejskiej na dz. nr 41.

Cmentarz wiejski w miejscowości Gryzy

Cmentarz ewangelicki - stary cmentarz wiejski z poł. XIX w. ok. 200 m na zachód od południowego krańca wsi w lesie na działce nr 102/2.

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Jurki

Cmentarz z XIX/XX wieku, na północnym skraju zabudowań dawnego zespołu dworsko-folwarcznego na działce numer 137.

Cmentarz parafialny w miejscowości Świętajno

Cmentarz o powierzchni ok. 1,7 ha, założony w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia, znajduje się w odległości ok. 1 km od kościoła. Otoczony murem z kamienia, w bramie wejściowej ma dwie figury: Jezusa Miłosiernego oraz Matki Bożej. Nagrobki w większości są metalowe i kamienne, o architekturze współczesnej.

Cmentarz ewangelicki komunalny w miejscowości Wronki

Cmentarz z XIX wieku, zlokalizowany przy drodze Wronki-Giżycko, w lesie na działce nr 3010/2.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić:

- 1) prace konserwatorskie,
- 2) prace restauratorskie,
- 3) badania konserwatorskie - na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglasczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) - niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

W celu uzyskania aktualnych informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków należy skorzystać z archiwów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie, w przypadku gminnej ewidencji zabytków Wójt Gminy Świętajno prowadzi regularnie aktualizowany zasób kart GEZ - informacje na temat zabytków wchodzących w skład ewidencji zawarte są w odpowiednim zarządzeniu Wójta Gminy Świętajno.

Zagrożenia dla zabytków nieruchomych z terenu gminy

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Tradycyjna kultura ludowa, której materialnym wyznacznikiem jest budownictwo wiejskie, podlega dynamicznym zmianom tak w funkcji obiektów, jak i w formie. Lokalne społeczności wioskowe, dla których tradycyjne wzory postępowania były wyznacznikiem wartości kształtujących tę społeczność, odchodzą w przeszłość. Nowatorskie trendy gospodarowania niszczą lub wręcz eliminują pozostałości dawnej architektury budowlanej. Na terenie gminy Świętajno spotyka się coraz mniej przykładów tradycyjnego budownictwa wiejskiego. Można by powiedzieć, że stan techniczny budynków jest determinowany stanem świadomości o ich historycznej funkcji oraz uświadamianej potrzebie adaptacji we współczesnym społeczeństwie.

Do istotnych zagrożeń należą indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które są wyznacznikiem działań, skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Ważnym na dzień dzisiejszy problemem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet programów rewitalizacyjnych. Swoisty determinizm ekonomiczny niezbędny w prawidłowo postrzeganej polityce ochrony dóbr zabytkowych, to warunek szczególny, którego dopełnienie pozwoli mieć nadzieję, że w czasie rozsądnym do przewidzenia, uda się zrealizować wszystkie zadania związane z rewitalizacją.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wszelkie prace przy obiektach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora zabytków.

Z terenu gminy Świętajno Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie wprowadził do ewidencji zabytków ruchomych i rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego 8 obiektów tj. wyposażenie z kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w m. Cichy (6 obiektów ruchomych), ołtarz główny kościoła parafialnego p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej w Świętajnie (1 obiekt) oraz tryptyk św. Agnieszki w kościele parafialnym w m. Cichy (1 obiekt).

W celu uzyskania informacji na temat lokalizacji i charakterystyki zabytków ruchomych należy skontaktować się z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Olsztynie

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Liczba kart w GEZ to 231. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 17-77, 17-78, 17-79, 18-77,

18-78, 18-79, 19-77, 19-78, 19-79, 19-80, 20-78 oraz 20-79. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Stanowiska datowane są od epoki pradziejowej przez okres wpływów rzymskich, średniowiecze, a kończąc na okresie nowożytnym.

Teren gminy jest bogato reprezentowany przez zabytki z epoki prehistorycznej z uwagi na ukształtowanie terenu i duże zalesienie oraz obecność jezior. Ślady osadnictwa z najstarszego okresu epoki kamienia - paleolitu stwierdzono w Świętajnie, Borkach, Chechłach, Gryzach, Jurkach, Połomie i Rogojnach. Z kolei obozowisko w Świętajnie pochodziło z przełomu paleolitu i mezolitu. Z późnego paleolitu pochodziła jedna z osad w Borkach i Połomie. Z środkowej epoki kamienia - mezolitu stwierdzono występowanie punktu osadniczego i obozowiska w Rogojnach. Z czasów neolitu - młodszej epoki kamienia znajdują się następujące znaleziska tj. ślady osadnictwa Chichach, Dybowie, Orzechówku i w Połomir. Z okresu brązu pochodził cmentarz kurhanowy w Borkach, ślady osadnictwa w Borkach, Dybowie, Giżach, Jurkach i Połomie osada w Borkach, Giżu, Wronkach i Zalesiu. Z epoki żelaza w Borkach pochodzi ślad osadnictwa, cmentarzysko ciałopalne, osada; w Giżach, Jurkach, Leśnikach. Orzechowie ślad osadnictwa; w Rogojnach ślad osadnictwa oraz osada; w Świętajnie osada. Ogromna ilość znalezisk pochodzi okresu wczesnego średniowiecza, średniowiecza i późnego średniowiecza około 120 śladów osadnictwa, osad, punktów osadniczych i jeden ślad huty szkła. Znaleziska z okresu nowożytnego- ślad osadnictwa w Borkach, Kondratowie osada oraz ślad osadnictwa w Cichach i Chełchach, Giżu, Gryzach, Jurkach, Leśnikach, Rogojnach, Sulejkach, Świętajnie, Wronkach i Zalesiu osady w Dudkach, Dunajku, Dworacku, Dybowie, Orzechówku, punkty osadnicze i ślad osadnictwa w Połomie.

Prace badawcze, których celem jest odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego, prowadzone od lat na terenie gminy Świętajno pozwoliły na stwierdzenie występowania 234 zabytków archeologicznych włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Ponadto 1 stanowisko archeologiczne zostało wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 12.11.1969r. nr rej. C-071 w miejscowości Dybowo, obręb Gryzy, dz. 3061 (grodzisko AZP 17-78/1, st., I w miejscowości).

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przed wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do takich inwestycji w najbliższych latach należy zaliczyć następujące projekty:

- budowa elektrowni wiatrowych;
- budowa kanalizacji sanitarnej;
- budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w sołectwach gminy;
- rozbudowa sieci dróg gminnych i powiatowych;
- budowa obiektów rekreacyjno-sportowych.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych, jezior lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować.

Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową - grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycji badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać

ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo wojewódzki konserwator zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków. W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z art. 7 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków (w tym archeologicznych) ustala się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego.

6.6 ZASOBY MUZEALNE

Na terenie gminy nie funkcjonują placówki muzealne.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Na terenie gminy zachowana jest pamięć o miejscach kultu takich jak kapliczki przydrożne, które są pielęgnowane przez lokalną społeczność. W ramach edukacji szkolnej i przedszkolnej organizowane są różnego typu zajęcia związane z tradycjami regionalnymi, organizowane są również imprezy związane ze zwyczajami rolniczymi (np. coroczne Dożynki).

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
· Rzeźba terenu urozmaicona, obecność lasów, jezior i cieków wodnych · Dobra drogowa dostępność gminy · Dobrze rozwinięta sieć dróg lokalnych · Bogata historia terenów gminy	· Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków · Zły stan zachowania większości cmentarzy ewangelickich oraz założeń parkowych · Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki

· Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej · Cenny zasób stanowisk archeologicznych w tym wpisanych do rejestru zabytków · Duża liczba zabytkowych założeń dworskich i folwarcznych · Duża liczba cmentarzy różnych wyznań · Korzystna lokalizacja siedziby Gminy, w centrum obszaru gminy · Czystość środowiska · Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze gminy · Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych · Uczestnictwo gminy w działaniach związanych z turystyką	- ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego · Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych · Niezbyt duże środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego · Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego · Niepełne wykorzystanie walorów turystycznych gminy · Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych · Brak miejsc noclegowych · Brak dostępności kolejowej
SZANSE	ZAGROŻENIA
· Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków · Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków · Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów · Ewidencja obiektów zabytkowych małej architektury może stanowić podstawę dla rozszerzenia GEZ · Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości · Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne · Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby · Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) · Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) · Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. KSOW · Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy · Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych · Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych · Wzrost mody na aktywne formy spędzania wolnego czasu	· Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu · Zmiany w układach przestrzennych, związane z nową zabudową · Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych · Brak komunikacji na linii właściciele - władze samorządowe · Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych · Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska · Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego · Zanik tradycji i tożsamości regionalnych · Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego · Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych · Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe · Kradzieże zabytków ruchomych · Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŚWIĘTAJNO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

PRIORYTET I - DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH**Cel szczegółowy I.1 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych****Działania:**

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków, na miarę możliwości finansowych budżetu Gminy,
2. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji i realizacji zadań związanych z ochroną zabytków zlokalizowanych na terenie gminy,
3. Wspólne działania z Powiatowym Urzędem Pracy w celu wykorzystania osób bezrobotnych do prac pielęgnacyjnych przy obiektach zabytkowych (np. terenach cmentarnych),
4. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),
5. Aktualizacja kart ewidencyjnych Gminnej Ewidencji Zabytków
6. Monitorowanie stanu obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, a będących pod administracją Gminy.

Cel szczegółowy I.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów**Działania:**

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskich itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych i lokalizacji GPS i kodów QR,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych.

Cel szczegółowy I.3 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy**Działania:**

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi,
2. Aktualizacja gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych - poprzedni program 2008 rok,
3. Realizacja zasad ładu przestrzennego m.in. poprzez utrzymanie czytelności form przestrzennych, dostosowania form budowli w stosunku do ich funkcji w przestrzeni oraz dbałości o krajobraz kulturowy,
4. Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
5. Opracowanie ewidencji obiektów małej architektury.

Cel szczegółowy I.4 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego**Działania:**

1. Wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
2. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego,
3. Wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy I.4 Realizacja zadań inwestycyjnych wspartych środkami budżetu Gminy Świętajno**Działania:**

1. Główną inwestycją dofinansowaną z budżetu Gminy Świętajno są prace konserwatorskie i roboty budowlane w XVI-wiecznym kościele w Cichym. Prace będą częściowo dofinansowane z Rządowego Programu Ochrony Zabytków Polski Ład, a ich zakres obejmie wykonanie izolacji przeciwwilgociowej oraz modernizację instalacji elektrycznej oraz zakup i montaż instalacji przeciwpożarowej.

PRIORYTET II - ROZWÓJ TURYSTYKI W GMINIE W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry terenowe, gry wojenne,
3. Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy,
4. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym,
5. Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu lokalne wartości historyczne.

Cel szczegółowy II.2 Wykorzystanie mediów tradycyjnych, Internetu i multimediów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

Działania:

1. Dbanie o aktualizację gminnej strony internetowej
2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,
3. Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym,
4. Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi.

Cel szczegółowy II.4 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób niepełnosprawnych

Działania:

1. Przystosowanie obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnością.
2. Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym.

Z racji faktu zaistnienia sytuacji epidemiologicznej oraz geopolitycznej i związanych z tym trudności z oszacowaniem potencjalnego budżetu Gminy, na chwilę obecną Gmina nie jest w stanie podać konkretnych szczegółów dla większej liczby inwestycji w zasób zabytkowy. Dodatkowo w związku z faktem, że tylko niewielka część obiektów jest administrowana przez Gminę, a pozostałe stanowią własność osób prywatnych i prawnych możliwości inwestycyjne są w bardzo dużej mierze ograniczone do przekazywania środków w ramach uchwały Rady Gminy o dofinansowaniu zabytków wpisanych do rejestru lub GEZ. W momencie ustabilizowania sytuacji ekonomicznej Gmina będzie kontynuować realizację priorytetów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, traktując je jako jedno z podstawowych działań samorządu gminnego.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Świętajno powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów,

parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Świątajno zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury - np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego - gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata Wójt /Burmistrz sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich,

restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- Ø dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>),
- Ø dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na <http://poznan.wuoz.gov.pl>),
- Ø dotacje wojewódzkie,
- Ø dotacje powiatowe,
- Ø dotacje gminne,
- Ø inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- Ø źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- Ø źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko, Program FEnIKS
- Ø źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŚWIĘTAJNO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Świętajno jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Świętajno, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Świętajno, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.